

Rəhman SALMANLI,
Tədqiqatçı-jurnalist

(əvvəli ötən sayımızda)

Bütün bunlara baxmayaraq erməni silahlı birləşmələri müsəlman əhalisinə göz verib-ışığı vermirdilər. Bakıdan, İrəvan və Zəngəzur qəzalarından başlayan qırğının dalğası Lənkərandan, Qubadan, Şamaxıdan, Göyçaydan, Salyandan ötürək Qarabağın, Gəncəbasarın da az qala altını üstünə çevirəcəkdi. Daşnaklar kəndlərə hücum edəndə qocaya, qarıya və uşağa rəhm etmədən qılıncdan keçirir, evləri qarət edir, sağ qalanları xüsusi qəddarlıqla, işgəncələrlə qətlə yetirir, od vurub kəndləri xarabazarlığa çevirirdilər ki, müsəlmanlar qorxudan bir də bu yerlərə ayaq basmasınlar. Göyçay-Qarabəyem istiqamətində qırğınlar törədən bolşevik-erməni ordusu tezliklə Yevlaxı işğal etməklə Dağlıq Qarabağda döyüşlər apararaq erməni silahlılarıyla birləşməyə can atırdılar. Tarixi mənbələrin yazdığına görə, Tiflisdə yaradılan Qafqaz hökuməti Azərbaycan nümayəndələrinin təkid və təçəbbüsü ilə Müsəlman ordusu adı altında birinci "tatar süvari alayı"nın qalıqlarından yığma ikinci süvari alayı, bir gürcü piyada bölüyü və bir Gəncə topçu batareyasından ibarət kiçik bir dəstə təşkil edərək düşmənlə qarşısına gəndərmişdi. Lakin müharibənin qayda-qanunlarına əməl etmək istəməyən könüllülərlə təpədən dirnağadək silahlanmış erməni-daşnakların qabağını almaq mümkün idi. Qarabağ erməniləri azərbaycanlıları qılıncdan keçirməklə, onların yaşayış yerlərini yandıraraq külə döndərməyi, bundan sonra Bakı, Şamaxı, Göyçay əhalisini qılıncdan keçirərək Gəncəbasara doğru istiqamət götürən erməni ordu hissələri ilə Yevlaxda birləşməyi qarşısına məqsəd qoymuşdular.

Yaxşı ki, Azərbaycan hökumətinin xahişi ilə 1918-ci il mayın 24-də Nuru paşa və Mürşəp paşanın rəhbərliyi ilə türk qoşun hissələri iyulun 12-də Yevlaxa gəldi. Türkiyə ordusu, onun komandanı Fəruq Nuru paşanı Yevlax və Gəncə də böyük sevincə qarşıladılar. Onun gəlişinə alqışa layiq nitqlər söylədilər.

Yevlax dəmir yolu vağzalında və Qarxun kəndində M.Ə.Rəsulzadənin və Nuru paşanın rəhbərliyi ilə təntənəli yığıncaq keçirilir. Dəmir yolu vağzalında Nuru paşa ətrafı çıxışının sonunda türk qövminə məqsədli şəkildə yönələn bu işğalın qarşısını almaq üçün camaatı səfərbər etməyi, könüllülərin sayını artırmağı, əlavə ordu qüvvələri gələcəyə qədər duruş gətirməyi, ən başlıcası, Kürün körpüsünü nəyin bahasına olursa olsun əldən verməməyi ciddi tövsiyə edir və çıxışını "Biz bura dönməyə yox, ölməyə gəlmişik. Qələbə bizimlə olacaq!" sözləri ilə tamamlayır.

Bu yığıncaqlarda Qazanpapaq Məhəmməd də iştirak edirdi. O, bəylərin, dəstəbaşılara

rın oturduğu yerdən əlini qaldıraraq söz alır:

- Mən sizinlə razıyam. Öz dəstəmlə 115-ə yaxın adamla Bərdə, Ağdam, Tərtər ərazisində bu işləri öz üzərimə götürürəm...

Nuru paşa çönüb yanında əyləşən Qarxunlu Əşrəf bəyə:

- Yaman ötkəm danışırsınız - deyib, onun kimliyi ilə maraqlanır.

- Qazanpapaq Məhəmməd-

müşü dəstəklə naqanını özüm başlayacağam belimə.

Bu zaman Qazanpapaq Məhəmməd durduğu yerdən dillənir:

- İsgəndər əmi, o sözü bir də təkrar elə.

Otryad rəisi görür ki, Qazanpapaq Məhəmməd gümüşü dəstəklə naqan da əlində, ona çox diqqətlə baxır. Bu dəfə qorxusundan dililə topuq vura-vura deyir:

qarşısını almaq üçün respublika Xalq Daxili İşlər Komissarı Mir Cəfər Bağırov tez-tez Yevlaxda, Bərdədə, Tərtərdə, bir sözlə günlərlə Qarabağın müxtəlif qaynar nöqtələrində olurdu. Bölgədə hansı rayonda, hansı kənddə olmasından asılı olmayaraq, axşamları çox gizli şəkildə Ağdamda sayılıb-seçilən Camal bəyin evinə gəlirdi, gecəni burada qalırdı. Bir dəfə Mir Cə-

nasibətləri gərginləşdirməmək üçün sakitcə geri dönrülür.

Bərdə əhalisi XI Qızıl Orduya qarşı vuruşmağa hazırlaşır bəhanəsi ilə bolşeviklərin axşam şəhərə hücum edib, evləri qarət edəcəklərini, qırğın törədəcəklərini eşidən Qazanpapaq Məhəmməd öz dəstəsi ilə günnortadan sonra ikibir-üçbir gəlib rayon mərkəzindəki "İmamzadə"

Repressiya qurbanları

"Mənə İranda Şirin oğlu Məhəmməd, Qarabağda Qazanpapaq Məhəmməd deyirlər..."

dir, özü də çox mərdir...

Qazanpapaq Məhəmməd danışıqca Nuru paşa başını asta-asta yelləyib məmnunluğunu bildirəndə Qazanpapaq Məhəmməd:

- İcazənizlə iclasdan sonra, bu barədə sizə öz təkliflərimi daha ətraflı bildirirəm.

İclasdan sonrakı görüşdə Qazanpapaq Məhəmməd söz verir ki, əlavə yerli qüvvə toplaqla Bərdədən Laçına qədər ərazidə ermənilərə qarşı necə lazımdır vuruşacaq.

Belə də oldu, Qazanpapaq Məhəmməd türk qoşunlarının tərkibində gecəli-gündüzlü Qarabağın kəndlərində daşnak silahlı birləşmələrinə qarşı vuruşdu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti zamanında da Gəncə Müsəlman Komitəsinin Bərdə könüllü özünümüdafiə bölüyünün komandiri kimi erməni terroruna və bolşevik təbliğatına qarşı mübarizəsini davam etdirirdi.

1920-ci ilin aprelində Azərbaycan XI Ordu tərəfindən işğal ediləndə ermənilər daha da fəallaşdılar. Bir yandan da Hərbi İnqilab Komitəsi yeni quruluşu qəbul etməyən müsavətçiləri, millətçiləri və qaçaqları axtarırdılar. Bu vaxt Bərdədə otryad komandiri olan İsgəndər Qarabağiye çuğul xəbər verir ki, Qazanpapaq Məhəmməd Əyricədə dostu Qulunun evindədir. O da tez atlanıb bir neçə nəfərlə gədir Qazanpapaq Məhəmmədi tutub Bərdəyə gətirsin. Evi mühasirəyə alanda Qazanpapaq Məhəmməd çay süfrəsi arxasında əyləşmişdi.

Səsə bütün kənd Qulunun evinin qabağına yığılır. İsgəndər Qarabaği də küçədə camaatın arasında ağayana var-gəl edirmiş.

Qazanpapaq Məhəmməd səsə-küyə artırmaya çıxanda baxır ki, camaat arasında özünü qəhrəman kimi göstərmək istəyən otryad rəisi deyir:

- Mən İsgəndər Qarabaği Axtarıram o Qazanpapaği.

Ətrafındakı kənd sakinlərindən biri soruşur:

- İsgəndər əmi, neyləyirsən onu?

Otryad rəisi əlini havada yellədə-yellədə deyir:

- Onun atasını yandırdı, gü-

QAZANPAPAQ MƏHƏMMƏD
(1924-cü il)

- Mən İsgəndər Qarabaği Olmuşam zəmanə qurumsağı.

(Bax, „Qarabağ: Folklor da tarixdir“, Bakı, 2014, səh. 47-48).

Qazanpapaq Məhəmməd yavaş-yavaş ona yaxınlaşanda iki dizini yerə qoyaraq imdad diləyən otryad rəisinin boynu bərabəri kitelindən yapışaraq ayağa durğuzur. Bir camaata baxır, bir də cücə kimi bürüşən otryad rəisinə, deyir:

- Bu dəfə səni bu camaata bağışlayıram, amma bir də qabağıma çıxsan...

Bunu gören otryadçılar İsgəndər əmidən qabaq yol alırlar gəldikləri səmtə, otryad rəisi də onların arxasınca.

Qarabağda yeni quruluşa qarşı ardı-arası kəsilməyən kəndli üsyanları və iğtişaşların

fər Bağırov dostu Camal bəyin evində olanda ağdamlı qaçaqlar onu aradan götürmək qərarına gəlirlər.

Camal bəy çox hörmətli və xeyirxah adam olduğundan qaçaqlardan biri bu məsələyə yox deyər bilmədiyindən yaxın adamlarından bəyə xəbər çatdırır ki, "Kişini evdən çıxartdırınlar".

Camal bəy baxır ki, qonağı təkbaşına qoruya bilməyəcək. Təcili Bərdəyə Qazanpapaq Məhəmmədin üstünə adam göndərir. O, dostunun sözünü yerə salmır, bir neçə adam götürüb Ağdama gəlir.

Gecədən xeyli keçmiş basqına gələn qaçaqlar mülkün yaxınlığında Qazanpapaq Məhəmmədlə qarşılaşırlar. O, dostu Camal bəyin xahişi ilə gəldiyini söyləyir. Qazanpapaq Məhəmmədi yaxşı tanıyan qaçaqlar mü-

məscidində gizlənir. Şər qarışandan sonra Bərdəyə doğru irəliləyən əksəriyyəti ermənilərdən ibarət ordu əsgərlərindən qırdıqlarını qırır, qıra bilmədiklərini də Yevlaxa kimi qovurlar.

Sağ qalan əsgərlər bir gün sonra Bakıdan gələn əlavə qüvvə ilə Yevlaxda birləşərək təzədən Bərdəyə hücum edirlər. Ordu Bərdəni zəbt edərək Xankəndi istiqamətində hərəkət edəndə Ləmbəran kəndi yaxınlığında ciddi müqavimətə rast gəlir. O vaxt bu kənddə 1000-dən çox ev var idi. Müdafiəni təşkil edən kəndin ağsaqqalı Cəmil bəy (tanınmış dövlət və ictimai xadim Əliş Ləmbəranskinin atası) idi.

Cəmil bəy həkim idi, ali tibb təhsilini Peterburqda almışdı. Dünyada gedən ictimai-siyasi hadisələrdən və bolşeviklərin riyakarlığından yaxşı xəbərdar idi.

Onun rus məmurları və çar əyanları yanında da sözü keçərli idi. Peterburqlu dostlarının köməyi ilə Nikolay hökumətinin Tiflis canişinliyindən icazə alaraq kənddə öz hesabına dördsınıfli rus-tatar məktəbi açdırmışdı, məktəbə Peterburqdan təcürbəli rus dili müəllimi də dəvət etmişdi. Müəllimin eməkhaqqını da özü ödəyirdi.

Cəmil bəy Qazanpapaq Məhəmmədlə çoxdan dost idi. Əsgərlər nə qədər cəhd etsələr də camaatın müqavimətini qıra bilmirlər. Mühasirədə olan ləmbəranlıların inadkarlığından xəbər tutan respublika xalq daxili işlər komissarı Mir Cəfər Bağırov Bərdəyə gəlir. Bunu eşidən Qazanpapaq Məhəmməd Mir Cəfər Bağırovun yaxın dostu, Ağdam rayonunun sayılan mülkədarlarından Camal bəy Mirzəyevə xəbər göndərir ki, mənə Mir Cəfər Bağırovlə görüşdür, bu məsələni qırğınsız həll edim.

Camal Mirzəyev bir gün sonra görüşü təşkil edir. Qazanpapaq Məhəmməd M.C.Bağırovlə görüşüb təkliflərini verir, məsələni konkret həll etmək üçün bir gün vaxt istəyir. Lakin M.C.Bağırov ona inanmadığını bildirir və sonda bir şərtlə razılıq verir: "Sənənlə üç nəfər hökumət adamı gedəcək - biri sağında, biri solunda, biri də arxada, əgər deyilən kimi olmasa..."

ardı gələn sayımızda